

*Prof. dr Sadmir KAROVIĆ**,
Pravni fakultet, Univerzitet u Travniku
Državna agencija za istrage i zaštitu
Bosna i Hercegovina
*Prof. dr Marina M. SIMOVIĆ***,
Sekretar u Ombudsmanu
za djecu Republike Srpske
Fakultet pravnih nauka Panevropskog
univerziteta „Apeiron“

Pregledni naučni rad
Primljeno: 9. jun 2021.
Prihvaćeno: 2. septembar 2021.
UDK: 340.134:343.13(497.6)
<https://doi.org/10.47152/rkkp.59.2.3>

KVALITATIVNA KOMPONENTA U RADU PROCESNIH SUBJEKATA KAO FAKTOR EFIKASNOSTI KRIVIČNOG POSTUPKA U BOSNI I HERCEGOVINI

Svaka ljudska djelatnost bez obzira na njenu prirodu, vrstu i druge specifičnosti, teži postizanju što veće efikasnosti. U tom smislu, neophodno je posmatrati i tendenciju efikasnosti krivičnog postupka na planu rasvjetljavanja i rješenja određene krivične stvari, kao i donošenje sudske odluke. Efikasnost krivičnog postupka neposredno se ispoljava i artikuliše kroz krivičnoprocesne aktivnosti koje se preduzimaju od strane krivičnoprocesnih subjekata prilikom realizacije krivičnoprocesnog zadatka. Intencija autora je da prepoznaju, identifikuju i apostrofiraju ključne ili najvažnije aspekte kvalitativne komponente u radu glavnih i sporednih krivičnoprocesnih subjekata od kojih neposredno zavisi efikasnost krivičnog postupka. Takođe, pažnja i interes su usmjereni na međusobni odnos, interakciju i suprotstavljenost dvije tendencije, i to tendenciju efikasnosti krivičnog postupka i tendenciju zaštite osnovnih ljudskih prava i sloboda, sa posebnim osvrtom na zadovoljenje standarda dokazivanja u različitim fazama preduzimanja krivičnoprocesnih aktivnosti (osnovi sumnje, osnovana sumnja, izvjesnost).

Ključne reči: Bosna i Hercegovina, efikasnost, krivični postupak, krivičnoprocesni subjekti.

* e-mail: karovic.s@hotmail.com.

** e-mail: marina.simovic@gmail.com

1. Uvod

Opštepoznato je da svaka ljudska djelatnost, bez obzira na njenu prirodu i vrstu, nastoji da postigne, odnosno, obezbijedi adekvatan stepen efikasnosti, s obzirom na to da je u ljudskoj prirodi da očekivanja i planove praktično implementira i operacionalizuje u skladu sa realnim mogućnostima i kapacitetima u cilju postizanja odgovarajućeg ili očekivanog uspjeha. Kroz prizmu efikasnosti, neophodno je posmatrati i efikasnost krivičnog postupka koji se neposredno manifestuje ili ispoljava kroz blagovremenost i adekvatnost djelovanja glavnih i sporednih ili pomoćnih krivičnoprocesnih subjekata na planu rasvjetljavanja i rješenja konkretne krivične stvari koja je predmet interesovanja u krivičnom postupku. Predmet krivičnog postupka jeste krivična stvar (Halilović, 2019:21). Međutim, pored krivične stvari kao glavnog predmeta krivičnog postupka, u ovom postupku se mogu razmatrati i o njima odlučivati i druga pitanja koja svrstavamo u sporedne ili pomoćne predmete krivičnog postupka, a to su: 1) imovinskopravni zahtjev; 2) troškovi postupka i 3) prejudicijalna ili prethodna pitanja (Karović, Simović, 2020:215). U centru pažnje je blagovremeno otkrivanje, istraživanje i dokazivanje postojanja određenog krivičnog djela, ali i krivice koje se odnosi na rasvjetljavanje i rješenje krivične stvari u konačnici. Djelatnost krivičnoprocesnih subjekata u svakom konkretnom krivičnom slučaju zavisi, prije svega, od prirode i vrste određenog krivičnog djela, fenomenološkog aspekta ispoljavanja u materijalnom svijetu i brojnih drugih krivičnopravnih specifičnosti i okolnosti koje neposredno determiniraju neposredno postupanje.

Svaki krivični događaj na određen način predstavlja autentičan i jedinstven događaj, bez obzira na sličnosti i srodnosti određenih krivičnih događaja, odnosno, krivičnih djela. Centralno ili glavno pitanje krivičnog postupka odnosi se na postavljeni krivičnoprocesni zadatak koji treba da riješe krivičnoprocesni subjekti preduzimanjem određenih krivičnoprocesnih aktivnosti, a to je rasvjetljavanje i rješenje krivične stvari koja predstavlja glavni predmet krivičnog postupka. Dok krivično materijalno pravo utvrđuje pod kojim pretpostavkama jedno ponašanje postaje krivično djelo i koje pravne posljedice njegovo vršenje podrazumijeva, krivično procesno pravo propisuje pravila krivičnog postupka, u kojem se učiniocu krivičnog djela izriče krivična sankcija (Vuković, 2021:4). Osnov za iniciranje i pokretanje krivičnog postupka u skladu sa propisanim procesnim odredbama predstavlja postojanje određene ili konkretne krivične stvari kao neophodan uslov za iniciranje preduzimanja određenih otkrivačkih aktivnosti. Posljednjih godina zahtjevi koji se postavljaju pred pravosuđe Bosne i Hercegovine uglavnom su fokusirani na borbu protiv korupcije i organizovanog kriminaliteta, a posebno na zahtjeve za podizanjem nivoa efikasnosti procesuiranja koruptivnih krivičnih djela (Bijelić, 2015:153).

2. Efikasnosti krivičnog postupka – raskol između normativnog i stvarnog

Određeni krivični događaj, po svojoj destruktivnoj prirodi koja se odnosi, prije svega, na negativne posljedice kojima se povređuju određena dobra i vrijednosti kojima je propisana krivičnopravna zaštita, zahtijeva adekvatno djelovanje nadležnih subjekata, odnosno, agencija za sprovođenja zakona. Krivično pravo ima, za sada, najznačajnije i nezamjenjivo mjesto u politici suzbijanja kriminaliteta, ali njegova uloga nije rješavajuća, već relativna i ograničena (Stojanović, 2016:42). Zakonodavac je zakonski normirao djelatnost, odnosno, propisao aktivnosti krivičnoprocesnih subjekata počev od otkrivačke faze, tj. od inicijalnog (početnog) saznanja koje ukazuje na postojanje određenog krivičnog događaja (krivične stvari u užem smislu), iniciranja i sprovođenja krivične istrage, okončanja istrage i podizanja optužnice (krivična stvar u pravom smislu), glavnog pretresa, uključujući posebno dokazni postupak kao njegov centralni dio, pravnih lijekova pa sve do donošenja pravosnažne sudske odluke kojom se u potpunosti rasvjetljava i rješava određena krivična stvar. Navedeni procesni ciklus od početnog saznanja koje ukazuje na postojanje određenog krivičnog djela pa sve do donošenja pravosnažne sudske odluke, pravno je normiran po procesnim fazama postupanja, tako da su sve krivičnoprocesne aktivnosti određene ili propisane zakonom, odnosno, procesnim normama, kako bi se izbjegla bilo kakva proizvoljnost, pristrasnost ili neki oblik samovolje u postupanju.

Kontrolna funkcija suda praktično omogućava da se otklone postojeće pravne anomalije koje su inkompatibilne sa procesnim normama, a posebno u segmentu koji se odnosi na krivičnoprocesne aktivnosti kojima se ograničavaju određena ljudska prava i slobode, tj. obezbjeđenje kataloga prava osumnjičenom, odnosno, optuženom licu, kao i primjenu univerzalnih garancija u krivičnom postupku. Efikasnost krivičnog postupka neophodno je posmatrati i kroz prizmu međusobnog odnosa i interakcije, prije svega, glavnih, ali i sporednih ili pomoćnih krivičnoprocesnih subjekata koji suštinski možemo posmatrati kroz funkciju krivičnog progona (optuženja), odbrane i (pre)suđenja. U centru pažnje su glavni krivičnoprocesni subjekti (osumnjičeno, odnosno, optuženo lice, tužilac i sud), ali su istovremeno značajni i pomoćni ili sporedni krivičnoprocesni subjekti (oštećeni, branilac, ovlašćena službena lica/policija, vještak, stručna lica, zakonski punomoćnici i dr) koji svojim djelovanjem doprinose rasvjetljavanju i rješavanju određene krivične stvari u cilju donošenja ispravne sudske odluke.

Uvažavajući navedeno, okončanje krivičnog postupka u smislu donošenja pravosnažne sudske odluke u konačnici (nakon sprovednih odgovarajućih krivičnoprocesnih aktivnosti kojom se rješava krivičnoprocesni zadatak, tj. rasvjetljava

i rješava konkretna krivična stvar) zasniva se na međusobnom dokaznom „dvo-boju” dvaju ravnopravnih krivičnoprocesnih stranaka u krivičnom postupku, s jedne strane tužioca u funkciji krivičnog progona, odnosno, optuženja i, s druge strane, osumnjičenog, odnosno, optuženog koji ostvaruje materijalnu odbranu i njegovog branioca u smislu ostvarivanja formalne odbrane. Na glavnom pretresu, stranke i branilac imaju dominantnu ulogu tokom dokaznog postupka.

Kompleksnost utvrđivanja, postojanja, odnosno, dokazivanja određenog krivičnog djela i krivice se, prije svega, odnosi na nemogućnost obezbjeđenja zakonito prikupljenih dokaza preduzimanjem adekvatnih krivičnoprocesnih aktivnosti kojima se sa pouzdanošću utvrđuje postojanje objektivno-subjektivnih obilježja bića krivičnog djela. Komponente efikasnosti krivičnog postupka zavise od brojnih faktora koji neposredno ili posredno doprinose blagovremenom, efikasnom i zakonitom ostvarenju krivičnoprocesnog zadatka od strane krivičnoprocesnih subjekata. Kada su u pitanju navedeni faktori, cijeneći njihovu brojnost pomenućemo samo određene, i to: adekvatnost zakonske norme, stručna osposobljenost lica kojima su povjerena javna ovlašćenja na planu ispravne i dosljedne primjene zakona, politička i svaka druga nezavisnost i operativna samostalnost, profesionalna zainteresovanost i lična odgovornost, odgovarajući materijalno-tehnički resursi i kapaciteti, međusobna saradnja i koordinacija aktivnosti, rukovođenje i organizacione sposobnosti i drugo.

Iako je krivično pravo u krajnjoj liniji upravljeno na prevenciju, ono nije dovoljno i naročito u oblastima, kao što su terorizam, organizovani kriminalitet i korupcija, moraju se preduzimati mnogobrojne i vrlo različite mjere koje su upravljene na to da se otklone uzroci koji pogoduju vršenju tih krivičnih djela ili da se oteža njihovo izvršenje (Stojanović, Kolarić, 2020:16). Uz to, kriminalitet nikada neće moći da se kontroliše samo posredstvom sistema krivične pravde. To nas upućuje, ali i obavezuje da pažnju i interes usmjerimo više i na vaninstitucionalne (vanpravne/vankrivične) mogućnosti i kapacitete koji mogu doprinijeti ukupnoj efikasnosti krivičnog pravosuđa, s obzirom na to da je efikasna i energična borba protiv kriminaliteta opšti ili zajednički interes svih društveno odgovornih građana kao aktivnih učesnika svih društvenih događaja i procesa.

Statističke pokazatelje o ukupnom broju optužnica i sudskih odluka u određenom vremenskom periodu, kao kvantitativnu komponentu moramo posmatrati i analizirati sa rezervom i oprezom jer ovi pokazatelji ne iskazuju kvalitativnu komponentu rada, odnosno, efikasnosti krivičnog pravosuđa. Takođe, prilikom ocjene rada krivičnog pravosuđa, odnosno, efikasnosti, ne smijemo zanemariti i tzv. skraćene krivične postupke koji predstavljaju novinu opšte reforme krivičnog procesnog zakonodavstva iz 2003. godine, i to: a) imunitet svjedoka, b) izjašnjenje o krivici, c) pregovaranje o krivici i d) izdavanje kaznenog naloga.

Navedeni skraćeni krivični postupci po svojoj pravnoj prirodi, cilju i svrsi upravo inkorporiraju komponentu efikasnosti krivičnog postupka koja se njihovom neposrednom primjenom praktično operacionalizuje na provedbenom ili izvršnom nivou. Skraćeni krivični postupci (*abbreviated criminal procedure*) predstavljaju posebne, zakonom uređene, postupke u kojima se uvođenjem pojednostavljenih procesnih formi postupanja i izostavljanjem pojedinih stadija odstupom od redovnog krivičnog postupka s ciljem omogućavanja jednostavnijeg i bržeg rješavanja određenih krivičnih predmeta (Bubalović, 2013:264).

Vremenski okvir za postupanje po predmetima u sudovima i tužilaštvima određen je Pravilnikom o vremenskim okvirima za postupanje po predmetima u sudovima i tužilaštvima u Bosni i Hercegovini kojim su utvrđeni kriteriji i metodologija za određivanje i praćenje poštovanja optimalnih i predvidivih rokova za rješavanje predmeta u sudovima i tužilaštvima u skladu sa smjernicama Evropske komisije za efikasnost pravosuđa (CEPEJ). Pravilnikom se utvrđuju: a) optimalni rokovi za postupanje po predmetima u sudovima i tužilaštvima, b) metodologija za određivanje predvidivih rokova za rješavanje predmeta, c) način obavještanja stranaka o predvidivim rokovima za rješavanje predmeta i činjenja dostupnim javnosti podataka o optimalnim i predvidivim rokovima u sudovima i tužilaštvima, d) vođenje statističkih podataka o poštivanju optimalnih i predvidivih rokova, e) nadzor nad primjenom Pravilnika²¹.

U vezi sa praćenjem rezultata rada sudova i tužilaštava, Visoko sudsko i tužilačko vijeće Bosne i Hercegovine je odredilo set osnovnih pokazatelja za procjenu rezultata rada sudova i tužilaštava u toku jedne godine: protok predmeta (broj neriješenih predmeta na početku izvještajnog perioda, primljeni i riješeni predmeti u toku izvještajnog perioda, kao i neriješeni predmeti na kraju izvještajnog perioda), kolektivna orijentaciona norma i kolektivni kvalitet odluka. Osim toga, Visoko sudsko i tužilačko vijeće Bosne i Hercegovine prati i podatke o starosnoj strukturi neriješenih predmeta u sudovima i tužilaštvima prema godini inicijalnog akta u predmetu.²²

S druge strane, kriminalitet kao složena pravna i društvena pojava u savremenim uslovima se veoma brzo i jednostavno prilagođava na nove političke, ekonomske, demografske i druge uslove i specifičnosti koje determiniraju opšti društveni ambijent. Svaki pokušaj da se kriminalitet objasni zahtijeva i analizu prilika da se određeni prestup učini, motiva koji učesnike dovode do toga da iskoriste takve prilike, kao slabosti u formalnoj socijalnoj kontroli (Passas, 2019:28).

21 Član 2 Pravilnika o vremenskim okvirima za postupanje po predmetima u sudovima i tužilaštvima u Bosni i Hercegovini.

22 Dostupno na: <https://www.pravosudje.ba/vstv/faces/vijesti.jsp?id=7902>, pristupljeno 14. 5. 2021. godine.

U vezi sa efikasnošću krivičnog pravosuđa u savremenim uslovima, postavlja se poseban zahtjev koji se odnosi na blagovremeno, efikasno i zakonito otkrivanje, istraživanje i dokazivanje krivičnih djela u vezi sa organizovanim kriminalitetom (zloupotreba opojnih droga, trgovina ljudima, privredni i finansijski kriminalitet, terorizam i dr), kao i nekim novim fenomenološkim oblicima visokotehnološkog kriminaliteta svojstvenim za savremeno doba. Posebnosti sajber kriminala proizilaze iz karakteristika korišćenih informacionih tehnologija - određene specifičnosti sajber prostora predstavljaju pogodnost i za učinioce krivičnih djela, ali istovremeno i ozbiljnu prepreku za nadležne organe prilikom otkrivanja krivičnih djela i gonjenja učinilaca. U tom kontekstu, pred zakonodavcem se postavlja novi izazov kao zahtjev u vezi sa postojanjem adekvatnosti zakonske norme koji sadrži i artikuliše realnu i svrsishodnu potrebu usklađivanja materijalnog i procesnog krivičnog zakonodavstva Bosne i Hercegovine sa realnim otkrivačkim, istražnim i dokaznim ciljevima i zahtjevima, cijeneći osnovna ljudska prava i slobode svakog pojedinca.

3. Odnos i uslovljenost tendencije efikasnosti i zaštite ljudskih prava i sloboda u krivičnom postupku Bosne i Hercegovine

Reformisano krivično procesno zakonodavstvo Bosne i Hercegovine iz 2003. godine²³, sa naknadnim parcijalnim intervencijama zakonodavca u smislu izmjena i dopuna, prepoznatljivo je po značajnim i brojnim pa, možemo konstatovati, i radikalnim izmjenama, s obzirom na to da su usvojene i određene novine, odnosno, određena zakonska rješenja procesne prirode koja su svojstvena za anglosaksonski pravni sistem. U navedenim reformskim procesima, određena procesna zakonska rješenja su modifikovana i prilagođena savremenim uslovima i potrebama krivičnog pravosuđa u kontekstu pravnog normiranja krivičnog postupka, dok su, s druge strane, usvojena i potpuno nova zakonska rješenja koja predstavljaju novinu u krivičnom procesnom zakonodavstvu (pojednostavljene forme postupanja - tzv. skraćeni krivični postupci, tužilački koncept istrage, direktno i unakrsno ispitivanje svjedoka, primjena posebnih istražnih radnji u novoj procesnoj formi i dr). U tom smislu, praktično je nemoguće povući striktnu liniju razgraničenja između evropskog kontinentalnog i anglosaksonskog pravnog sistema, uvažavajući da su pojedina zakonska rješenja sadržajno modifikovana i prilagođena realnim otkrivačkim, istražnim i dokaznim potrebama te na taj način dobijaju svoju univerzalnost. Savremeno krivično procesno pravo se, inače, karakteriše

23 Zakon o krivičnom postupku Bosne, Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske i Zakon o krivičnom postupku Brčko distrikta Bosne i Hercegovine.

i sve izrazitijom konvergencijom elemenata iz dva velika svjetska krivičnoprocesna sistema, što je posljedica kako opštih globalističkih tendencija, tako i svijesti o potrebi ugrađivanja u pojedine pravne sisteme onih elemenata koji su potencijalno efikasni i korisni, nezavisno od toga da li potiču iz jednog ili drugog velikog krivičnoprocesnog sistema (Stojanović, Škulić, Delibašić, 2018:35).

Kao i svaka ranija reforma krivičnog procesnog zakonodavstva Bosne i Hercegovine i ova opšta reforma iz 2003. godine sublimira i artikuliše osnovne ili primarne ciljeve. Tu se, prije svega, misli na ove primarne ciljeve: efikasnost krivičnog postupka u smislu propisivanja pravnog instrumentarija za borbu protiv kriminaliteta i suzbijanje njegovih negativnih i destruktivnih posljedica, zaštita temeljnih i, međunarodnim pravom, afirmisanih prava i sloboda učesnika u krivičnom postupku, naročito pretpostavljenog izvršioca krivičnog djela, otklanjanje dugotrajnosti krivičnih postupaka i uticanje na ubrzanje krivičnog postupka u smislu otklanjanja onih prepreka koje usporavaju tok konkretnog krivičnog postupka, rasterećenje krivičnog pravosuđa pojednostavljenjem procesnih oblika i instituta kroz koje se razvija krivični postupak za lakša krivična djela, odnosno, krivična djela koja u ukupnom fundusu materijalnog krivičnog prava čine gotovo 80 odsto propisanih inkriminacija (Sijerčić-Čolić, 2003:190).

Pravno uređenje i normiranje krivičnoprocesne djelatnosti krivičnoprocesnih subjekata na planu rješenja krivičnoprocesnog zadatka koji se odnosi na rasvjetljavanje i rješenje određene krivične stvari i donošenje sudske odluke možemo posmatrati kroz odnos kao i međusobnu povezanost i uslovljenost dvije dijametralno sukobljene tendencije koje je neophodno „pomiriti” i to tendencija efikasnosti i tendencija zaštite ljudskih prava i sloboda u krivičnom postupku. Članom II Ustava Bosne i Hercegovine garantovan je najširi katalog ljudskih prava i osnovnih sloboda, a Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i njeni protokoli dobili su snagu ustavnih odredaba, što podrazumijeva njenu neposrednu primjenu u Bosni i Hercegovini i nadređenost svim zakonima te obavezu svih nivoa vlasti da neposredno osiguravaju primjenu prava iz člana II Ustava, odnosno, Evropske konvencije (M. M. Simović, M. Simović, 2021: 464). Tendencija humanizacije savremenog krivičnog procesnog prava u Bosni i Hercegovini koja se ispoljava u zaštiti osnovnih ljudskih prava i sloboda svakog pojedinca, obavezuje i na dosljednu primjenu kataloga prava osumnjičenog, odnosno, optuženog lica u krivičnom postupku od strane krivičnoprocesnih subjekata.

Izvođenje, odnosno, primjenu opštih dokaznih radnji i posebnih istražnih radnji u krivičnom postupku u Bosni i Hercegovini neophodno je razjasniti dvojako, i to sa aspekta efikasnosti u vezi sa postizanjem zakonskog cilja koji se odnosi na prikupljanje zakonitih dokaza i s druge strane, poštovanja ljudskih prava

i sloboda, tj. katalog prava osumnjičenog, odnosno, optuženog lica, uključujući i univerzalne garancije u krivičnom postupku. Zadovoljenje zakonom propisanih uslova materijalne i formalne prirode prilikom izvođenja ili primjene određenih krivičnoprocesnih radnji predstavlja imperativ. Uvažavajući da je država Bosna i Hercegovina usvojila i ratifikovala brojne međunarodnopravne dokumente upravo iz oblasti zaštite ljudskih prava i sloboda, proizilazi i njena obaveza da svoje nacionalno krivičnoprocesno zakonodavstvo prilagodi i harmonizuje sa međunarodnopravnim standardima.

Komponenta efikasnosti ni u kojem slučaju ne može biti implementirana i operacionalizirana na štetu (povreda ili ugrožavanje) zaštite ljudskih prava i sloboda, što obavezuje da sve aktivnosti na planu otkrivanja, istraživanja i dokazivanja postojanja krivičnih djela i krivice moraju biti u skladu sa restriktivnim zakonskim uslovima. Centralno ili ključno pitanje istražno-dokaznog karaktera, u smislu efikasnosti krivičnog postupka, zavređuje pitanje zakonitosti prikupljenih dokaza, s obzirom na to da sud svoju sudsku odluku ne može zasnivati na nezakonito pribavljenim dokazima. Savremeni demokratski koncept rada krivičnoprocesnih subjekata se upravo zasniva na njihovom zakonitom djelovanju. Represivne aktivnosti od strane subjekata, odnosno, agencija za sprovođenje zakona su svedene na neophodni minimum, kako bi se mogao postići legitiman zakonski cilj i na taj način spriječila eventualna samovolja i razni oblici zloupotrebe u postupanju od strane lica kojima su povjerena ovlašćenja.

Zakonodavac je poseban senzibilitet iskazao prilikom izrade i usvajanja zakona na način da je izdvojio krivičnopravne odredbe koje se odnose na maloljetne učinioce krivičnih djela iz opšteg dijela zakona u posebne zakone na nivou entiteta (Federacija Bosne i Hercegovine i Republika Srpska) i Brčko distrikta Bosne i Hercegovine gdje se sasvim jasno prepoznaje opravdan i svrsishodan protektivni ili zaštitnički odnos prema ovoj specifičnoj starosnoj kategoriji. Na nivou države, u Krivičnom zakonu Bosne i Hercegovine i Zakonu o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine, odredbe koje se odnose na maloljetne učinioce krivičnih djela još uvijek nisu izdvojene u poseban zakon, već su sadržane u ovim zakonima u posebnom poglavlju.

4. Inicijalno saznanje, istraga, optužnica, presuda – standardi dokazivanja

U pogledu efikasnosti krivičnog postupka, ali i efikasnosti rada krivičnog pravosuđa u cjelosti, neophodno je apostrofirati važnost zadovoljenja standarda dokazivanja u određenim fazama postupanja i preduzimanja određenih krivič-

noprocesnih radnji od strane krivičnoprocesnih subjekata, a u vezi sa rješavanjem konkretnog krivičnoprocesnog zadatka. Određeni broj zaostalih predmeta, zastarijevanje u određenim slučajevim, veoma često nekažnjavanje, nepoštovanje procesne discipline i drugi segmenti neefikasnosti krivičnog postupka, narušavaju ugled pravosuđa, diskredituju parolu o neisplativosti nepoštovanja zakonskih normi, ali su i u direktnoj korelaciji sa prevencijom kriminaliteta (Tomić, 2019:454).

Pravilno razumijevanje i tumačenje standarda dokazivanja od strane krivičnoprocesnih subjekata u različitim fazama krivičnog postupka je suštinski važno za efikasno vođenje krivičnog postupka posmatrano sa aspekta obezbjeđenja potrebnog stepena sumnje da je izvršeno određeno krivično djelo. U pogledu utvrđivanja postojanja, odnosno, dokazivanja krivičnog djela i krivice u dokaznom postupku, kao centralnom dijelu glavnog pretresa, različito razumijevanje i tumačenje standarda dokazivanja od strane postupajućeg tužioca koji zastupa optužnicu, s jedne strane, i suda, s druge strane, izaziva brojne probleme dokazne prirode. Postojanje dijametralno suprotnih stavova u pogledu zadovoljenja restriktivnih zakonskih uslova od strane tužilaštva i suda u konačnici ima za posljedicu nemogućnost dokazivanja ili utvrđivanja postojanja obilježja bića određenog krivičnog djela, odnosno, krivice, i to najčešće zbog nedostatka dovoljno dokaza.

Neuspjeh postupajućeg tužioca u vezi sa nemogućnošću zadovoljenja standarda dokazivanja u smislu postojanja obilježja bića konkretnog krivičnog djela na određen način devalvira i obezvjeđuje cjelokupne istražne i dokazne aktivnosti na planu prikupljanja, odnosno, pribavljanja dokaza. U tom smislu, postavlja se pitanje opravdanosti ili svrsishodnosti državne reakcije na kriminalitet u vezi sa adekvatnošću i efikasnošću preduzimanja cjelokupnih istražnih i dokaznih aktivnosti u istrazi, kao i pitanje adekvatnosti procjene postupajućeg tužioca u kontekstu zadovoljenja restriktivnih zakonskih uslova. Neuspjeh tužioca u dokaznom postupku ima dvojako negativno dejstvo, i to sa aspekta specijalne ili posebne prevencije u odnosu na konkretno osumnjičeno, odnosno, optuženo lice u krivičnom postupku, ali i sa aspekta opšte ili generalne prevencije. Ovaj raskol, u smislu različitog razumijevanja i tumačenja standarda dokazivanja u krivičnom postupku između tužilaštva i suda, ide u prilog optuženom licu koje najčešće bude oslobođeno od optužbe zbog nedostatka dokaza.

4.1. Otkrivanje postojanja krivičnog djela - inicijalna faza postupanja

U otkrivačkoj fazi, dominantnu otkrivačku ulogu imaju ovlašćena službena lica, i to prilikom obavljanja redovnih poslova i zadataka iz nadležnosti na planu sprečavanja i otkrivanja postojanja krivičnih djela, iako otkrivanje postojanja krivičnih djela nije njihova isključiva i jedina uloga i nadležnost (Karović,

Orlić, 2020:112-125). Pored ovlašćenih službenih lica, otkrivačku ulogu, po prirodi poslova, uvažavajući njegove izvorne nadležnosti, ima i tužilac, ali i drugi subjekti, organi i agencije za sprovođenje zakona (poreske i carinske službe, inspeksijske službe, zdravstvene službe, banke, osiguravajuća društva i dr). Međutim, u otkrivačkoj fazi veoma značajnu ulogu imaju i svi društveno odgovorni i savjesni građani kao učesnici svih društvenih procesa i događaja u svakodnevnom životu koji u partnerskom odnosu sa subjektima za sprovođenje zakona (prije svega, policijom i tužilaštvom), blagovremenim prijavljivanjem krivičnih djela mogu pružiti značajan doprinos na planu blagovremenog i efikasnog otkrivanja krivičnih djela.

Rad policije u zajednici predstavlja jedan od aktuelnih projekata koji zavređuju posebnu pažnju, a koji, po svojoj prirodi i sadržaju, afirmiše i promovira partnerstvo i saradnju lokalne zajednice, odnosno, građana i policije upravo na planu prijavljivanja krivičnih djela. Pored toga, u kontekstu zadovoljenja standarda dokazivanja, potrebno je utvrditi postojanje osnova sumnje da je izvršeno određeno krivično djelo, o čemu se u propisanim rokovima obavještava tužilaštvo, u skladu sa odredbama zakona o krivičnom postupku.

4.2. Iniciranje, pokretanje i sprovođenje krivične istrage – osnovi sumnje

Analizom odredbi zakona o krivičnom postupku koji se primjenjuju u Bosni i Hercegovini, ukazuje se da je za pokretanje i sprovođenje krivične istrage neophodno zadovoljiti postojanje osnova sumnje da je izvršeno krivično djelo. Tada tužilac naređuje sprovođenje istrage - donošenjem naredbe o sprovođenju istrage kojom formalizuje istražne aktivnosti. Postojanje osnova sumnje da je izvršeno određeno krivično djelo predstavlja najniži stepen sumnje.

Stupanjem na snagu novih zakona o krivičnom postupku, 2003. godine, prihvaćen je tužilački koncept istrage gdje se tužilac pojavljuje kao jedini zakonom ovlašćeni autoritet na planu pokretanja i sprovođenja krivične istrage. Radi se o tužilačko-policijskom konceptu istrage zbog veoma izražene i važne istražne uloge policije, odnosno, ovlašćenih službenih lica u vezi sa sprovođenjem cjelokupnih istražnih i dokaznih aktivnosti (primjena opštih radnji dokazivanja i posebnih istražnih radnji i dr). Ovaj koncept istrage je sublimirao raniji pretkrivični postupak i istragu u jednu jedinstvenu tužilačku istragu za razliku od ranijeg istražnog modela ili koncepta istrage. U komparativnom smislu postoji razlika i u pogledu zadovoljenja postojanja stepena sumnje u ranijem istražnom i novom tužilačkom konceptu istrage, s obzirom na to da je, kako je već navedeno, za po-

kretanje i sprovođenje istrage prema novom tužilačkom konceptu istrage potrebno zadovoljiti niži stepen sumnje (osnovi sumnje) za razliku od ranije istražnog koncepta istrage gdje se zahtijevalo postojanje osnovane sumnje.

Uvažavajući pravnu prirodu tužilačkog koncepta istrage u krivičnom postupku u Bosni i Hercegovini, kao i provedbeni aspekt u smislu značajno izmijenjene uloge krivičnoprocesnih subjekata, (pre)poznaju se osnovne karakteristike ovog koncepta:

- o pokretanju i sprovođenju istrage, na osnovu prikupljenih inicijalnih ili početnih saznanja o postojanju određenog krivičnog djela, autonomno i samostalno odlučuje postupajući tužilac;

- za pokretanje i sprovođenje istrage zahtijeva se postojanje standarda „osnovi sumnje“ kao (naj)nižeg stepena sumnje da je izvršeno određeno krivično djelo za razliku od ranijeg sudskog koncepta istrage gdje se za pokretanje i sprovođenje istrage zahtijevalo postojanje višeg stepena sumnje, odnosno, postojanje dokaznog standarda „osnovana sumnja“;

- standard „osnovi sumnje“ je potrebno zadovoljiti kada je u pitanju izdavanje naredbe za provođenje dokaznih radnji (pretres stana, prostorija, lica i stvari; privremeno oduzimanje predmeta i imovine; ispitivanje osumnjičenog; saslušanje svjedoka; vještačenje, uviđaj i rekonstrukcija događaja) i posebnih istražnih radnji;

- sublimiranje ili spajanje ranijeg pretkrivičnog postupka i istrage u jedinstvenu istragu;

- značajno ili radikalno izmijenjena uloga subjekata u istrazi s obzirom na to da tužilac preuzima proaktivnu ulogu u vezi sa pokretanjem i sprovođenjem istrage, ali i snosi teret dokazivanja, dok je uloga suda u fazi istrage pasivna;

- tužilac ima rukovodnu ulogu u istrazi, ali i nadzornu ulogu u odnosu na ovlašćene službene osobe u vezi sa realizacijom zahtjeva i naredbi tužioca koje se odnose na preduzimanje određenih dokaznih radnji i posebnih istražnih radnji te preduzimanja drugih aktivnosti u istrazi na planu prikupljanja potrebnih obavještenja koja se odnose na postojanje obilježja bića konkretnog krivičnog djela i izvršioca;

- afirmacija i praktična implementacija osnovnih ljudskih prava i sloboda koja se neposredno odnose na katalog prava osumnjičenog lica (pravo na branioca od prvog saznanja da je pokrenuta istraga i prilikom prvog ispitivanja u svojstvu osumnjičenog);

- sudska kontrola u istrazi se odnosi na kontrolni aspekt u odnosu na preduzimanje određenih krivičnoprocesnih radnji kojima se ograničavaju prava i slobode osumnjičenom licu (izdavanje naredbi za provođenje dokaznih radnji i posebnih istražnih radnji);

- realizacija značajnih istražno-dokaznih aktivnosti u istrazi, uključujući i ispitivanje osumnjičenog, povjerena su na izvršenje policiji, odnosno, ovlašćenim službenim licima zbog čega se ovaj koncept istrage često naziva i tužilačko-policijski koncept. Ovlašćene službene osobe zadužene su za realizaciju svih zahtjeva i naredbi tužilaštva, ali i suda u istrazi;

- istraga se može okončati na dva načina i to: obustavom istrage ili podizanjem optužnice od strane postupajućeg tužioca, ukoliko je na osnovu prikupljenih dokaza i provedenih ukupnih istražno-dokaznih aktivnosti zadovoljen standard „osnovana sumnja” (Karović, Mirić, Krštenić, 2020: 63-64).

4.3. Kvalitativni aspekt optužnice

U kontekstu sačinjavanja i podizanja optužnice od strane postupajućeg tužioca, neophodno je posebno apostrofirati njenu kvalitativnu komponentu koja se odnosi na postojanje dokaznog standarda „osnovana sumnja” od koje zavisi i efikasno vođenje krivičnog postupka u vezi sa rasvjetljavanjem i rješavanjem određene krivične stvari i donošenja sudske odluke. Prilikom preduzimanja krivičnoprocesnih radnji u istrazi od strane ovlašćenih službenih lica i postupajućeg tužioca koji ima rukovodnu ulogu, neophodno je prikupiti potrebne dokaze u cilju zadovoljenja osnovane sumnje da je izvršeno određeno krivično djelo od strane poznatog (identifikovanog) lica. Postupajući tužilac snosi teret odgovornosti u vezi sa dokazivanjem postojanja određenog krivičnog djela i krivice.

U dokaznom postupku kao centralnom dijelu glavnog pretresa, tužilac ima ključnu dokaznu ulogu, a tom prilikom do izražaja dolaze njegove dokazne sposobnosti (stručna osposobljenost, adekvatno poznavanje standarda dokazivanja, njegove oratorske sposobnosti i dr). U ovoj fazi postupanja se prepoznaje opravdanost i svrsishodnost optužnog zahtjeva, s obzirom na realan i uvjerljiv odnos dokaza koji, s jedne strane, potvrđuju i, s druge strane, opovrgavaju navode optužbe u smislu izvjesnosti, tj. (ne)postojanja obilježja bića konkretnog krivičnog djela i krivice u odnosu na optuženo lice.

4.4. Odluka suda

Uloga suda u otkrivačkoj, istražnoj i dokaznoj fazi krivičnog postupka je pasivna i odnosi se prvenstveno na kontrolnu funkciju u vezi sa poštovanjem kataloga prava osumnjičenog, odnosno, optuženog lica, kao i univerzalnih garancija. Svrha dokazivanja u krivičnom postupku jeste spoznavanje materijalno i procesnopravno relevantnih činjenica, na temelju kojih će onda sud samostal-

no ili u vezi sa činjeničnim utvrđenjima koja su rezultat njegovog vlastitog opažanja, donijeti ispravnu odluku (Halilović, 2010:52). Ispravna sudska odluka se mora zasnivati na zakonito prikupljenim dokazima koji se odnose na postojanje obilježja bića određenog ili konkretnog krivičnog djela i krivice u smislu postojanja stepena izvjesnosti. U anglosaksonskom pravnom sistemu se koristi specifičan termin „izvan razumne sumnje” kao dokazni standard koji se odnosi na jedini razuman zaključak koji potvrđuje postojanje određenog krivičnog djela i krivice.

5. Zaključak

Pitanje efikasnosti krivičnog postupka, s obzirom na svoju važnost, zavrđuje posebnu pažnju naučne i stručne javnosti, tako da je predmet brojnih rasprava. Pod efikasnim krivičnim postupkom podrazumijevamo postupak u kojem se u određenom prihvatljivom i primjerenom vremenskom periodu, počev od njegovog pokretanja pa sve do okončanja, poštujući dosljedno provedbeni aspekt u smislu primjene zakonskih normi u vezi sa rasvjetljavanjem i rješenjem određene krivične stvari, donese ispravna sudska odluka. Efikasnost krivičnog postupka je potrebno posmatrati kroz prizmu uspješne borbe protiv kriminaliteta kojim se postižu postavljeni ciljevi preventivne prirode (specijalna i generalna prevencija). Međutim, potrebno je posebno apostrofirati da efikasnost ne smije biti na štetu zakonitosti i dosljedne primjene međunarodnopravnih standarda koji se odnose na zaštitu ljudskih prava i sloboda te je, stoga, zakonodavac propisao restriktivne zakonske uslove koje je potrebno zadovoljiti u svakom konkretnom slučaju. Primjena represivnih aktivnosti je smanjena na minimum koji je neophodan da se postigne legitiman zakonski cilj u vezi sa uspješnom borbom protiv kriminaliteta.

Izvođenje ili primjena opštih dokaznih radnji, kao i posebnih istražnih radnji su neposredno uslovljene i determinisane restriktivnim zakonskim uslovima, kako bi se spriječila samovolja u postupanju i različiti oblici zloupotrebe od strane lica kojima su povjerena ovlašćenja na planu praktične primjene. Cjelokupne krivičnoprocesne aktivnosti, počev od inicijalnog ili početnog saznanja koje ukazuje na postojanje određenog krivičnog djela, zatim istrage, postupka optuženja i glavnog pretresa pa sve do donošenja ispravne i zakonite odluke kojom se rasvjetljava i rješava konkretna krivična stvar - normirane su zakonom. Kroz navedeni krivičnoprocesni ciklus se artikuliše komponenta efikasnosti od koje u konačnici zavisi rasvjetljavanje i rješenje određene krivične stvari.

Literatura

- Bijelić, S. (2015) Potreba osavremenjivanja krivičnih zakona u BiH i usklađivanje sa međunarodnim konvencijama sa posebnim osvrtom na krivična djela protiv službene dužnosti i krivična djela protiv privrede i platnog prometa. *Pravo i pravda*, XIV(1), str. 153-167.
- Bubalović, T. (2013) Skraćeni kazneni postupci u hrvatskom kaznenom zakonodavstvu u: Jovanović, I., Stanisavljević, M. (ur.) *Pojednostavljene forme postupanja u krivičnim stvarima: regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primjeni*. Beograd: Misija OEBS u Srbiji, str. 262-287.
- Halilović, H. (2010) *Predmeti i tragovi kao izvor saznanja o odlučnim činjenicama u krivičnom postupku*. Sarajevo: Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Univerzitet u Sarajevu.
- Halilović, H. (2019) *Krivično procesno pravo, Knjiga druga: Teorija dokaza i radnje dokazivanja u krivičnom postupku*. Sarajevo: Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Univerzitet u Sarajevu.
- Karović, S. Mirić, F. Krštenić, J. (2020) Pravna priroda i osnovne karakteristike koncepta istrage u krivičnom postupku Bosne i Hercegovine sa komparativnim osvrtom na koncept istrage u Srbiji. U: *Zbornik radova 33. Susreta Kopaoničke škole prirodnog prava Slobodan Perović, Tom II*. Beograd, str. 59-73.
- Karović, S. Orlić, S. (2020) Otkrivačka, istražna i dokazna uloga ovlašćenih službenih osoba u kaznenom postupku u Bosni i Hercegovini. *Policija i sigurnost*, 29(1-2), str. 112-125.
- Karović, S. Simović, M. M. (2020) Rasvjetljavanje i rješenje krivične stvari u krivičnom postupku Bosne i Hercegovine - raskol između normativnog i stvarnog, *Godišnjak Fakulteta pravnih nauka Panevropskog univerziteta „Aperion“*, 10(10), str. 208-218.
- Passas, N. (2019) *Organizovani kriminalitet, Izbor tekstova II, članak Prekogranični kriminalitet i povezanost legalnih i ilegalnih aktera*. Priredili: Đorđe Ignjatović i Aleksandar Stevanović, Beograd: Pravni fakultet, Univerzitet u Beogradu.
- Sijerčić-Čolić, H. (2003) Rasprava o reformi u krivičnom pravosuđu i krivičnom zakonodavstvu BiH s posebnim osvrtom na novo krivično procesno pravo, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 10(1), str. 181-208.
- Simović, M., Simović, M., Vulin, D. (2020) *Mehanizmi borbe protiv organizovanog kriminala i korupcije u Bosni i Hercegovini*, Grafomark, Laktaši.
- Simović, M., Simović, V. (2019) *Krivično procesno pravo, uvod i opšti dio, peto izmijenjeno i dopunjeno izdanje*, Bihać, Pravni fakultet.

- Simović, M., Šikman, M. (2019) Adequacy of penal policy in criminal cases of organized crime, „Teme“, Niš, Vol. XLIII, no 4.
- Simović, M., Simović, V. (2018) *Krivično procesno pravo II (Krivično procesno pravo – posebni dio), 4. izmijenjeno i dopunjeno izdanje*, Pravni fakultet, Istočno Sarajevo.
- Simović, M., Šikman, M. (2017) *Krivičnopravno reagovanje na teške oblike kriminaliteta*, Pravni fakultet, Banja Luka.
- Simović, M., Jovašević, D., Simović, V. (2016) *Privredno kazneno pravo*, Pravni fakultet, Istočno Sarajevo.
- Simović, M., Jovašević, D., Simović, M. (2016) *Politika suzbijanja kriminaliteta*, Centar za vještačenje „Zenit“ Banja Luka.
- Stojanović, Z (2016) *Politika suzbijanja kriminaliteta*. Beograd: Pravni fakultet, Univerzitet u Beogradu.
- Stojanović, Z. Kolarić, D. (2020) *Krivičnopravno suzbijanje organizovanog kriminaliteta, terorizma i korupcije, Drugo izmijenjeno izdanje*. Beograd: Pravni fakultet, Univerzitet u Beogradu.
- Stojanović, Z. Škulić, M. Delibašić, V. (2018) *Osnovi krivičnog prava, Krivično procesno pravo, Krivični postupak kroz praktičnu primjenu, Knjiga II*. Beograd: Službeni glasnik.
- Tomić, M. (2019) Neefikasnost krivičnog postupka i prevencija kriminala, LIX Redovno godišnje savjetovanje na Zlatiboru, *Zbornik radova - Izmjene u krivičnom zakonodavstvu i statusu nosilaca pravosudnih funkcija i adekvatnost državne reakcije na kriminalitet (međunarodni pravni standardi i stanje u Srbiji)*, Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu i Intermex, str. 454-461.
- Vuković, I. (2021) *Krivično pravo, Opšti dio*. Beograd: Pravni fakultet. Univerzitet u Beogradu.

Propisi

- Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine - „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, br. 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/5, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09, 72/13 i 65/18;
- Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine - „Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, br. 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 09/09, 12/10, 08/13 i 59/14;
- Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske – „Službeni glasnik Republike Srpske“ br. 53/12, 91/17 i 66/18;

- Zakon o krivičnom postupku Brčko distrikta Bosne i Hercegovine – „Službeni glasnik br. 10/03, 48/04, 06/05, 12/07, 14/07, 21/07, 27/14 i 3/19;
- Pravilnik o vremenskim okvirima za postupanje po predmetima u sudovima i tužilaštvima u Bosni i Hercegovini – „Službeni glasnik BiH” br. 5/13, 101/13 i 61/14.

Sadmir KAROVIĆ, PhD

*Associate Professor, Faculty of Law, University in Travnik,
employed State Agency for investigations and protection, Bosnia and Herzegovina*

Marina M. SIMOVIĆ, PhD

*Secretary of the Ombudsman for Children of the Republika Srpska
Associate Professor at the Faculty of Law, University Apeiron Banja Luka*

QUALITATIVE COMPONENT IN THE WORK OF PROCEDURAL ENTITIES AS A FACTOR OF EFFICIENCY OF CRIMINAL PROCEEDINGS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Every human activity, regardless of its nature, type and other specifics, strives to achieve the highest possible efficiency. In that sense, it is necessary to observe the tendency of the efficiency of criminal proceedings in terms of clarifying and resolving certain criminal matters, as well as making a court decision. The efficiency of the criminal procedure is directly manifested and articulated through the criminal procedure activities that are undertaken by the criminal procedure subjects during the realization of the criminal procedure task. The intention of the authors is to recognize, identify and emphasize the key or most important aspects of the qualitative component in the work of the main and secondary criminal procedure subjects on which the efficiency of the criminal procedure directly depends. Also, attention and interest are focused on the mutual relationship, interaction and opposition of two tendencies, namely tendencies of efficiency of criminal procedure and tendencies of protection of basic human rights and freedoms with special reference to meeting the standard of proof in different phases of undertaking criminal proceedings.

Keywords: *Bosnia and Herzegovina, efficiency, criminal procedure, criminal procedure subjects.*